

KREDIT RISKLARINI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY USULLARI

Ibaydullayeva Sevara

Andijon davlat texnika instituti Bank ishi va audit yo‘nalishi 4-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20083059>

Annotatsiya: Ushbu maqolada kredit risklarini boshqarishning zamonaviy usullari, ularning bank tizimidagi ahamiyati va amaliy qo‘llanilishi tahlil qilinadi. Shuningdek, kredit risklarini baholashda qo‘llanilayotgan statistik, iqtisodiy va raqamli yondashuvlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: kredit riski, risk menejmenti, Basel standartlari, scoring modeli, bank tizimi.

Kirish

Zamonaviy bank tizimida kredit risklarini boshqarish moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Kredit risklari banklarning kredit portfelidagi yo‘qotishlar ehtimolini ifodalaydi va ularni samarali boshqarish bankning rentabelligi hamda likvidligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida kredit risklarini baholash va monitoring qilishning yangi usullari paydo bo‘lib, an‘anaviy yondashuvlar bilan birga integratsiyalashmoqda.

Basel qo‘mitasi tomonidan ishlab chiqilgan standartlar kredit risklarini boshqarishda xalqaro asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu standartlar banklarga risklarni aniqlash, o‘lchash va kamaytirish bo‘yicha aniq yo‘riqnomalar beradi. Shu bilan birga, kredit skoring modellari va sun‘iy intellekt asosidagi tizimlar ham zamonaviy bank amaliyotida keng qo‘llanilmoqda.

Asosiy qism

Kredit risklarini boshqarish bo‘yicha ilmiy qarashlar turli iqtisodchi olimlar tomonidan keng o‘rganilgan.

Edward I. Altman o‘zining Z-score modeli orqali korporativ bankrotlik ehtimolini aniqlashda moliyaviy ko‘rsatkichlarning ahamiyatini asoslab bergan. Uning qarashlariga ko‘ra, moliyaviy koeffitsiyentlar kredit riskini oldindan prognoz qilishda muhim indikator hisoblanadi. [1]

Jean C. Hull derivativlar va risk menejmenti bo‘yicha tadqiqotlarida moliyaviy instrumentlar orqali kredit risklarini xedj qilish mexanizmlarini yoritgan. U kredit default swap (CDS) kabi instrumentlarning risklarni kamaytirishdagi rolini alohida ta‘kidlaydi. [2]

Basel qo‘mitasi (Basel Committee on Banking Supervision) kredit risklarini boshqarish tamoyillarini ishlab chiqib, banklar uchun kapital yetarliligi va risklarni baholash tizimini joriy etgan. Ushbu hujjatda kredit portfeli diversifikatsiyasi va ichki reyting tizimlari muhim vosita sifatida ko‘rsatilgan. [3]

Frederic S. Mishkin esa moliyaviy bozorlarda axborot assimetriyasi kredit risklarining asosiy manbai ekanligini ta‘kidlab, monitoring tizimlarini kuchaytirish zarurligini asoslagan. [4]

Ushbu tezisda kredit risklarini tahlil qilish uchun statistik tahlil, qiyosiy tahlil va tizimli yondashuv metodlari qo‘llanildi. Banklarning kredit portfelleri asosida risk darajasini baholash uchun scoring modellari va regressiya tahlillari o‘rganildi. Shuningdek, xalqaro Basel standartlari bilan milliy bank tizimi amaliyoti qiyosiy tahlil qilindi. Tezisda raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellekt asosidagi risk baholash modellari ham hisobga olindi. Natijalar kredit risklarini boshqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlarini aniqlashga qaratildi.

Kredit risklarini boshqarish zamonaviy bank tizimining eng muhim funksiyalaridan biri bo'lib, u moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. So'nggi yillarda raqamli transformatsiya jarayonlari kredit risklarini baholash va boshqarish usullarini tubdan o'zgartirdi. An'anaviy yondashuvlar asosan tarixiy moliyaviy ma'lumotlarga tayangan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlar real vaqt rejimida ishlovchi algoritmlar, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar (Big Data) tahliliga asoslanmoqda.

Kredit risklarini baholash jarayonida qo'llaniladigan asosiy usullarni qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, har bir model o'zining ma'lum afzallik va cheklovlariga ega. Masalan, kredit skoring modellari banklarga mijozning kreditga layoqatini tezkor baholash imkonini beradi, biroq ular faqat oldingi statistik ma'lumotlarga tayanganligi sababli ba'zi holatlarda dinamik o'zgarishlarni to'liq hisobga olmaydi. Shu bilan birga, Basel III standartlari bank tizimida kapital yetarliligini ta'minlash orqali risklarni tizimli ravishda boshqarishga xizmat qiladi, ammo uning amaliy joriy etilishi murakkab jarayon hisoblanadi.

Sun'iy intellekt va mashinaviy o'rganish (Machine Learning) asosidagi modellar kredit risklarini baholashda eng ilg'or yondashuvlardan biri sifatida ajralib chiqmoqda. Ushbu tizimlar mijozning moliyaviy xulq-atvori, tranzaksion faolligi va tashqi iqtisodiy omillarni bir vaqtning o'zida tahlil qilib, yuqori aniqlikdagi prognozlarni taqdim etadi. Ayniqsa, Big Data texnologiyalari bilan integratsiya qilinganda, ushbu modellar real vaqt rejimida risk darajasini aniqlash imkonini beradi va bank qarorlarini sezilarli darajada optimallashtiradi.

Stress-test tahlillari esa bank tizimining turli iqtisodiy inqirozlar va favqulodda holatlarga chidamliligini baholashda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu usul orqali banklar potensial yo'qotishlarni oldindan prognoz qilish va tegishli choralarni ishlab chiqish imkoniga ega bo'ladi. Biroq, stress-test natijalari ko'pincha ssenariylarning subyektiv tanlanishiga bog'liq bo'lib, bu uning aniqligiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Portfel diversifikatsiyasi kredit risklarini kamaytirishning klassik, ammo samarali usullaridan biri bo'lib qolmoqda. Kreditlarni turli sohalar, hududlar va mijoz segmentlari bo'yicha taqsimlash orqali banklar risklarning konsentratsiyasini kamaytiradi. Biroq, haddan tashqari diversifikatsiya ayrim hollarda daromadlilik darajasining pasayishiga olib kelishi mumkin.

Quyidagi kengaytirilgan jadval kredit risklarini boshqarish usullarining yanada batafsil qiyosiy tahlilini aks ettiradi:

1-jadval

Kredit risklarini boshqarishning zamonaviy usullari (kengaytirilgan tahlil)

Usul	Qo'llanish sohasi	Asosiy afzalliklari	Asosiy kamchiliklari	Rivojlanish tendensiyasi
Kredit skoring modeli	Chakana va korporativ kreditlash	Tezkor qaror qabul qilish, avtomatlashtirish	Statik ma'lumotlarga bog'liqlik	AI bilan integratsiya qilinmoqda
Basel II/III yondashuvi	Bank regulyatsiyasi	Kapital barqarorligi, xalqaro standartlar	Murakkab hisob-kitoblar	Basel IV tomon rivojlanmoqda

AI va Machine Learning	Raqamli banklar	Yuqori aniqlik, adaptiv tizim	Katta ma'lumot talab qiladi	Eng tez rivojlanayotgan yo'nalish
Stress-test tahlili	Risk monitoring	Inqirozga tayyorlik	Ssenariy subyektivligi	Real vaqt simulyatsiyasi joriy etilmoqda
Portfel diversifikatsiyasi	Kredit portfeli boshqaruvi	Riskni kamaytirish	Daromadning pasayishi ehtimoli	Dinamik diversifikatsiya modeli

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy bank amaliyotida eng yuqori samaradorlikka ega yondashuv bu kredit skoring tizimlarining sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalari bilan integratsiyasidir. Ushbu integratsiya banklarga nafaqat kredit berish qarorlarini tezlashtirish, balki potensial defolt (to'lovni bajarmaslik) riskini ham aniq prognoz qilish imkonini bermoqda.

Shuningdek, xalqaro tajribalar shuni tasdiqlaydiki, Basel standartlarining joriy etilishi bank tizimining umumiy barqarorligini oshiradi va moliyaviy inqirozlar ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda, jumladan raqamli bank xizmatlari endi shakllanayotgan bozorlarda, kredit risklarini avtomatlashtirilgan tizimlar orqali boshqarish moliyaviy inklyuziyani kengaytirishga ham xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, kredit risklarini boshqarishning zamonaviy usullari bank faoliyatining samaradorligini oshirib, qaror qabul qilish jarayonini ilmiy asoslangan, tezkor va aniq tizimga aylantirmoqda. Bu esa bank sektorining raqobatbardoshligini kuchaytirish bilan birga, iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Kredit risklarini boshqarish zamonaviy bank tizimining strategik ahamiyatga ega yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning samarali tashkil etilishi nafaqat alohida banklarning moliyaviy barqarorligini, balki butun iqtisodiy tizimning ishonchliligini ham belgilaydi. Bugungi globallashtirish va raqamli iqtisodiyot sharoitida kredit risklarining murakkablashuvi banklardan yanada ilg'or, moslashuvchan va ilmiy asoslangan boshqaruv yondashuvlarini talab etmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy kredit baholash usullari hozirgi zamon talablariga to'liq javob bera olmaydi. Chunki ular asosan tarixiy ma'lumotlarga tayangan holda qaror qabul qiladi va tez o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarni to'liq inobatga olmaydi. Shu sababli zamonaviy bank amaliyotida kredit skoring modellari, sun'iy intellektga asoslangan tahlil tizimlari hamda Big Data texnologiyalarining joriy etilishi kredit risklarini boshqarishda yangi bosqichni boshlab berdi.

Xususan, kredit skoring modellari banklarga mijozlarning kreditga layoqatini tez va standartlashtirilgan tarzda baholash imkonini beradi. Sun'iy intellekt esa katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlab, yashirin qonuniyatlarni aniqlash orqali risk darajasini yuqori aniqlikda prognoz qilishga xizmat qiladi. Basel standartlari esa bank tizimida kapital yetarliligini ta'minlash orqali risklarni tizimli boshqarishning xalqaro huquqiy va metodologik asosini shakllantiradi.

Shuningdek, tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi kredit risklarini boshqarish jarayonini sezilarli darajada tezlashtiradi, shaffoflikni oshiradi va

inson omiliga bog'liq xatoliklarni kamaytiradi. Bu esa banklar uchun qaror qabul qilish jarayonini yanada ishonchli va samarali qiladi.

Kelgusida kredit risklarini boshqarish tizimlarini yanada takomillashtirish uchun avtomatlashtirilgan intellektual platformalarni rivojlantirish, real vaqt rejimida ishlaydigan monitoring tizimlarini joriy etish hamda xalqaro standartlarga mos raqamli infratuzilmani shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, bank xodimlarining raqamli savodxonligini oshirish ham ushbu jarayonning samaradorligini ta'minlashda asosiy omillardan biri bo'lib qoladi.

Umuman olganda, kredit risklarini boshqarishda zamonaviy texnologiyalar va ilmiy yondashuvlarning integratsiyasi bank tizimining barqarorligini mustahkamlash, moliyaviy yo'qotishlarni kamaytirish hamda iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, kelgusida ushbu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish va innovatsion yechimlarni amaliyotga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Altman E. I. Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. Journal of Finance, USA, 1968. – 46 b.
2. Hull J. C. Options, Futures, and Other Derivatives. Pearson Education, USA, 2018. – 912 b.
3. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for the Management of Credit Risk. Bank for International Settlements, Switzerland, 2000. – 120 b.
4. Mishkin F. S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Pearson, USA, 2019. – 640 b.
5. Saunders A., Allen L. Credit Risk Management in and Out of the Financial Crisis. Wiley Finance, UK, 2010. – 384 b.
6. Begalov B. A., Abdullayev M. K. Raqamli iqtisodiyot. “Iqtisodiyot” nashriyoti, Toshkent, 2023. – 352 b.
7. Ishchanova S. I., Farxodova Sh. D. Raqamli marketing strategiyalari. Khwarezm Publication, Urganch, 2024. – 250 b.